

COMUNICACIÓ

Manuel Satué i Sillué (Societat Catalana de Filosofia): *La identitat personal segons la psicoanàlisi*

A partir de les definicions de l'Escola, tractarem d'esbrinar-ne el sentit mitjançant pensadors que han parlat sobre els mateixos temes preferentment analistes.

L'escolàstica definia d'una manera lacònica la identitat com aquella propietat transcendental per la qual l'ens esdevenia indivisible en si mateix i a la vegada dividit de qualsevol altre.

Voldria aplicar aquesta definició a l'individu considerat com a persona, el subjecte particular dotat de raó i que segons la mateixa Escola designa el que hi ha de més perfecte en la natura.

En primer lloc, examinarem l'expressió «indivisible en si mateix». La persona humana posseeix una identitat, és quelcom simple considerada en si mateixa? No tothom ho ha cregut així. Plató ja la dividia en cos i ànima, i en aquesta hi distingia: passió (cavall negre), ànim (cavall blanc) i la raó (auriga), en el mite del carro alat. Tomàs d'Aquino la considerava formada de matèria i forma seguint l'hilemorfisme, pensava que l'ànima era la forma substancial. També anteriorment el cristianisme l'havia dividida en cos i ànima, i molt abans algun pare de l'Església en cos, ànima i esperit. El Concili Vaticà II dictamina: *corpus et anima unus homo*. Cal entendre que la semàntica del terme llatí *unus* té un sentit d'unicitat com quan en el credo es diu: *Credo in unum Deum*, que significa un sol Déu.

Freud també estableix una estructura plural en la primera tòpica: jo-consciència, pre-conscient i inconscient. La primera instància com a percepció-consciència, rebria les impressions del món extern; la segona les retindria en la memòria, i la tercera seria com una espècie de memòria profunda, separada per la censura, difícil d'actualitzar malgrat manifestar-se a través dels diversos símptomes: somnis, tics, actes fallits i neurosis. Ja sabem que més endavant en la segona tòpica l'estructuraria en jo, allò i superjò. Aquí tornem a trobar una divisió en la indivisibilitat de l'individu. El jo continuaria essent la consciència, la que lliga la diversitat i vigila; l'allò és, com és sabut, el pol pulsional; mentre que el superjò

no és res més que una instància controladora, originada pel món cultural en què viu la persona. Habermas ens parla del jo pàtic, que podríem considerar l'allò, i el jo moral i el superjò; aquest, com hem dit, consisteix en el cúmul d'imperatius que controlen el comportament individual dins determinat món social. El superjò, doncs, no és més que la introjecció de la cultura expressada en normes morals o jurídiques del món de vida on l'individu està ubicat.

Aquesta unitat-identitat també cal ternir-la en compte a través del temps. Sóc el nen que assistia a l'escola, que jugava a la plaça de Catalunya, que després estudià a la universitat, quedà ullprès de la bellesa d'una dona, engendrà tres fills, fou catedràtic de filosofia i ara està jubilat? Quin és el fil conductor de la meua identitat? Potser, com expressa Agustí en les *Confessions*: «L'ànima no es res més que memòria.»

No deixa de ser curiós que puguem identificar-nos malgrat el temps que va envellint aquesta mena d'escorça: el nostre propi cos.

En el desenvolupament personal cal tenir en compte la identificació. És l'operació a través de la qual es constitueix la persona individual. Com assenyala Habermas: «El nen desenvolupa la seva identitat en la mesura en què es forma per a un món social al qual pertany, i, complementàriament a aquest, un món subjectiu separat del món extern, dels fets i de les normes, al qual ell té un accés privilegiat»¹.

En el procés de socialització hi intervé, doncs, la identificació. Té dos moments: la introjecció i la projecció. A través de la primera l'individu fa passar de fora a dins objectes i qualitats inherents, i per la projecció executa l'operació inversa: en treu alguns a fora. «Sota el domini del principi de plaer [...] acull en el seu jo els objectes que li són oferts, en tant en quant constitueixen fonts de plaer, i se'ls introjecta, allunyant de si, per altra part, el que en el seu propi interior constitueix principi de desplaer a través de la projecció»².

1. J. HABERMAS, *Teoria de l'acció comunicativa, II*, Madrid: Taurus, 1987, p. 155.

2. S. FREUD, *OC*, Madrid Biblioteca Nueva, p. 2049.

Així es pot veure com la persona en la formació del seu món interior influeix no solament el món social, l'anomenat per Popper tercer món, sinò àdhuc el primer món, distingint els objectes en objectes de plaer i objectes de desplaer, introjectant els primers i projectant els darrers fora del seu propi jo.

Que l'individu sigui dependent del món cultural circumdant, del grup de referència, no es pot pas negar; d'ell rebrà el moment pràctico-moral i el moment expressiu, ja que aprendrà la llengua amb la qual se li simbolitzarà un món i mitjançant la qual podrà comunicar-se amb la seva comunitat intersubjectiva.

També Sartre, al final de *Els mots* (1963), la seva inacabada biografia, escriu: «Jo sóc un home fet de tots els homes.»

Tanmateix, la seva indivisibilitat respecte als altres serà ben palesa i quedarà confirmada amb el nom i cognom com a centre de referència de la seves accions, operacions i errors.

També podem veure que tant la introjecció del món extern com la reacció a la pròpia vida afectiva passarà a través del jo, que amb lliure autonomia es realitzarà com a individu plenament personalitzat. La identitat podrà establir-se també socialment mitjançant el rol que desenvolupa en el seu àmbit de vida. Al cap i a la fi aquest significa el punt d'unió entre l'individu i el món social

Segons Tugendhat, es dona en la persona una triple identitat: numèrica, genèrica i qualitativa. La primera és la més admesa: l'individu és un de sol i aquest fet el distingeix de la resta, com a persona autònoma i incanviàble per qualsevol altra. La segona és pròpiament el que hem assenyalat de comú amb el grup social de referència; per la identitat nacional esdevé membre de la societat on ha nascut, desenvolupa la seva vida, hi morirà i serà enterrat segons els ritus propis de la comunitat a què ha pertangut i dins ella serà recordada. La tercera fa referència al cúmul de qualitats diferenciador de qualsevol altra; s'expressa a través d'una història individual.

És el desenvolupament d'una sèrie de qualitats que poden ser expressades per una narració. Narració que no és a la vegada permutable per cap altra. Penso en els historials clínics de Freud des del de Dora, el petit Joan, l'home de les rates o l'home dels llops. També podem assenyalat el de l'Aimée, tesi doctoral de Jacques Lacan, i podem afegir-hi el de Dick i de Rita escrits per l'analista Melanie Klein.

Per més que en tots ells s'hi trobi una malaltia psíquica, qualificada com a neurosi, cadascú hi reacciona d'una manera in-

dividual. Identitat quant a la neurosi, pero diferència en la manera d'assumir-la. La identitat de trets característics pot obeeir a una diferent etiologia, per això el mètode de la psicoanàlisi no pot ser l'hipotètic deductiu sinó més aviat l'inductiu i hermèutic. Es basa en la comprensió i interpretació de la persona individual. Moratalla escriu: «Amb l'utilitat que ens proporciona l'hermenèutica ens podem replantejar de nou les relacions entre la identitat personal i la identitat cultural, això és, s'aporten noves llums a la força en què avui cal que siguin pensades la subjectivitat i el llenguatge, la comunitat històrica i l'horitzó narratiu.»

Aquests historials cal distingir-los de la novel·la del neuròtic consistent a fabular-se l'individu com a descendent de reis o herois, creant així una falsa consciència capaç de donar lloc a una neurosi.

Si, com hem vist, les teories platòniques, cristianes i freudianes posaven en dubte la indivisibilitat de l'individu com a característica de la seva identitat, la freudiana expressada en *El jo i l'Allò* (1923) ho fa de la divisibilitat de qualsevol altre. Això es fa palès en admetre, com ja hem dit, la formació de la persona individual a través del procés de la identificació, primer amb els pares, després amb els educadors i més endavant amb totes les instàncies formadores presents en el món vital en què es troba situat.

El procés d'identificació és molt ben expressat en la distinció que el mateix Freud fa entre el superjò i una subestructura d'aquest anomenada ideal del jo. La darrera no és res més que el model ideal que la persona individual tendeix a realitzar, és a dir, com a fita a assolir, entre els models presentats per la seva societat. Alguns analistes i alguna vegada el mateix Freud semblen concebre-les com a idèntiques. Nunberg creu que s'han de separar per les diferents maneres de motivar el jo: «Mentre el jo obeeix el superjò per por del càstig, se sotmet a l'ideal del jo per amor»; i Lagache escriu: «El superjò correspon a l'autoritat, i l'ideal del jo a les esperances de l'autoritat.»

La finalitat de la meua comunicació era només posar en dubte la definició escolàstica, sobretot a través de l'anàlisi. La persona no és del tot idèntica en si, ni tampoc indivisible de tot allò altre. El lector veurà si la finalitat ha estat o no assolida.

COL·LOQUI

Ignasi Roviró: A partir de la seva intervenció, voldria fer-li una pregunta. Vostè ha parlat del tema de la memòria en sant Agustí. Per a sant Agustí, l'ànima té tres potències: memòria, enteniment i voluntat. Dins la línia agustiniana aquestes tres potències reben un dinamisme en Ramon Llull, de manera que, en els seus jocs del llenguatge, la memòria esdevé memòria membrant (la memòria actuant com a memòria), l'enteniment entenent (no com a potència d'entendre, sinó l'enteniment quan entén) i la voluntat amant (les ganes veritables que funcioni la memòria i funcioni l'enteniment). En aquesta línia agustiniana es veu, d'una banda, el que seria la capacitat, i, de l'altra, l'acció. És impensable deslligar-les, tant en el tema de la memòria com en el de l'enteniment o de la voluntat; i, a més a més, dient que la voluntat és amant, em sembla que hi posa un punt d'interès. Llull, agafant aquesta tradició i activant-la, posant-li aquest element actiu, fa figura: en el sentit que no tots els individus tenen tant la memòria en ple rendiment, ni l'enteniment en ple rendiment, ni la voluntat en ple rendiment. I la figura de l'alumne és aquella, generalment per una qüestió d'edat, que recorda fàcilment les coses, però l'enteniment no entén i la voluntat és desamant, és dir, va forçat a classe. Recorda allò perquè té la capacitat i ho recorda fàcilment, però té dificultat per a entendre i està obligat a ser-hi. Aquest tipus d'anàlisi, no amb el llenguatge que he utilitzat, ja el fa Llull. Ell ja ho veu i en vol ser més sarcàstic, perquè parla de professions i de situacions; hi ha professions en què la voluntat compta relativament poc. Llull també contempla coses d'aquestes. Quan veus aquest panorama i després escoltes com la psicoanàlisi parla d'aquest tipus de coses, trobes que potser hem empetitit, hem reduït, hem desprestigiats i hem llençat el tema de la memòria. Tot el tema de la identitat, tot el tema de la psicologització de l'ànima ha portat un jo més o menys potent; però hem tret tot el tema de la voluntat. Quan vostè parlava de l'allò, el jo i el superjò de Freud, pregunto: i la voluntat? I la memòria, sobretot? Si la voluntat acaba essent desig, desig ocult, la memòria on queda? Sembla que ha desaparegut aquest element. Allò que els nostres alumnes tenen més de si en forma, resulta que això ja no compta. La meua pregunta és: no li sembla que, a través de la psicoanàlisi, hem perdut el tema de la memòria?

Manuel Satué: Fins a cert punt, hem perdut la memòria. He citat el tema de la memòria en sant Agustí per centrar el tema de la persona. El que vostè em diu de la voluntat, en la psicoanàlisi, és el desig, les pulsions. Entre l'allò i el superjò hi ha el jo. Quan vaig arribar a l'adolescència em vaig adonar que la societat em deia «no» a moltes coses que volia fer; em vaig adonar que hi havia prohibicions. La voluntat s'ha de mantenir entre l'allò i el superjò, entre els instints i la societat, el jo ha de mantenir la voluntat i, en mantenir-se, se salva l'equilibri.

Julia Manzano: Jo no crec que la psicoanàlisi s'hagi oblidat de la memòria; tot al contrari, Freud, precisament, el que planteja és que no és possible l'oblit. L'inconscient és com un magatzem, on són totes les vivències, positives o negatives, que s'han viscut en la infantesa. Tot això va sortint al llarg de tota la vida. L'inconscient no té temps. Quan van sortint els records? Pels actes fallits, els somnis, etc. Precisament, jo no crec que hi hagi la intenció, per part de Freud, de negar la memòria, sinó tot al contrari. Quina transcendència i importància té això per a l'educació? Això seria un altre tema. És veritat que hem oblidat, a les nostres classes concretes, com potenciar la memòria, però d'això Freud no en té la culpa.

Ignasi Roviró. Només una precisió que em sembla interessant: és el paper que hi juga la memòria. Probablement, per a Freud, la memòria és un llast: aquella llosa que jo porto i que, per tant, m'ajuda o em posa traves. És un procés necessari per a l'aprenentatge? L'he d'obligar, la memòria? És una de les tres potències, tan important com l'enteniment i la voluntat? Aquí és on hi ha la diferència.